

ŽIVOT SPREVÁDZANÝ VEĽKÝMI TRAGÉDIAMI

80 ROKOV OD ÚMRTIA
ALŽBETY GÖLLNEROVEJ-
-GWERKOVEJ

MGR. PETER CABADAJ

✉ petercabadaj5@gmail.com

The paper on the occasion of the 80th anniversary of the death of Alžbeta Göllnerová-Gwerková reflects on the life of this literary historian, pedagogue, sociologist and translator. It focuses on tragic life story, but also on the work of this emancipated woman and determined democrat. The literary-historical text *József Eötvös* (1937), which emphasizes the progressive tendencies of Hungarian culture, was among her most important works. She also participated with professor Jarmila Zikmundová in compiling the timeless collection *Žena novej doby: Kniha pre výchovu demokratickej ženy* (*The woman of the new age: a book for the education of a democratic woman*, 1938). Alžbeta Göllnerová-Gwerková was tortured and brutally murdered by fascists on December 18, 1944.

Keywords: personalities, Alžbeta Göllnerová-Gwerková, literary history, literary science, feminism, fascism, Slovak National Uprising, anniversaries

Alžbeta Göllnerová-Gwerková (Archív Emila O. Bakoša)

Alžbeta Göllnerová-Gwerková
(Slovenské literárne centrum)

Intelektuálka s krutým životným údelom, literárna historička a vedkyňa, pedagogička, sociologička, prekladateľka, redaktorka, iniciátorka a priekopníčka modernej slovenskej hungaristiky, vzdelaná, nesmierne progresívna Európanka, moderná žena bytostne veriaci hodnotám demokracie... Tým všetkým stihla byť počas svojho nedlhého života Alžbeta Göllnerová-Gwerková (19. 10. 1905 Čierny Balog – 18. 12. 1944 Banská Bystrica).

Mimoriadne smutný a tragický príbeh tejto výraznej osobnosti akoby predznamenovalo už jej detstvo. Priamo pred očami mladého dievčaťa opití vojaci, vracajúci sa domov z frontov prvej svetovej vojny, z akejsi iracionálnej pomsty zabili Alžbetinho otca. Vraj ich ako notár nechcel oslobodiť od vojenskej povinnosti, respektíve „*nevedel sfalšovať dôvod, pre ktorý by nemali byť odvedení*“ (Grusková 2023, s. 21). Bodákmi zároveň zranili aj matku s malou sestričkou, ktorú práve dojíčila. Obe na následky zranení zomreli... Mnohých by to iste zlomilo, ale „*osirelá Alžbeta nezanevrela na ľudstvo ani na Slovensko a podujala sa žiť a pracovať pre jeho morálne pozdvihnutie. Za svoj vyšší princíp si stanovila boj za demokraciu a prízvukovanie, že sloboda znamená zodpovednosť*“ (Grusková 2023, s. 223).

Siroty sa sprvu ujala stará matka z Brezna, neskôr Alžbetu adoptovala učiteľka Jarmila Zikmundová,

ktorá ju spoznala pri povojnovej vzdelávacej misii českých pedagógov na Slovensku.

OD HISTÓRIE K LITERATÚRE

Nadané dievča študovalo na obchodnej akadémii (1917 – 1919), gymnáziu v Banskej Bystrici (1919 – 1925) a zo Zikmundovej podnetu na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe (kombinácia čeština a maďarčina, 1925 – 1930). V rokoch 1937 – 1938 absolvovala študijné pobyty na Sorbonne v Paríži a v rumunskom meste Kluž. Ako stredoškolská pedagogička pôsobila na učiteľskom ústave v Spišskej Novej Vsi (1930 – 1931), maďarskom gymnáziu v Rimavskej Sobote (1931 – 1932), maďarskom učiteľskom ústave v Bratislave (1932 – 1939), na gymnáziu

a učiteľskom ústave v Banskej Bystrici (1939 – 1944), kde popri výučbe neúnavne organizovala vzdelávacie a dramatické krúžky. Úžasnou erudíciou, zanietenosťou a vôbec celkovým prístupom si získala veľkú obľubu študentov.

Vedecky začala ambiciózna Alžbeta Göllnerová-Gwerková pracovať v oblasti historiografie a pozornosť venovala starším slovenským dejinám s akcentom na éru reformácie. Snažila sa hlavne analyzovať pôsobenie reformačných a protireformačných ideí v dobovom spoločenskom kontexte. Knižne debutovala ako stúpenkyňa československej národnej a jazykovej jednoty česky napísanou prácou o počiatkoch reformácie v Banskej Bystrici (1930). Neskôr presunula ťažisko vedeckovýskumného záujmu do sféry maďarskej umeleckej spisby 19. a 20. storočia. Autorkin literárnohistorický text *József Eötvös* (1937) zvyrazňuje rozmer progresívnych tendencií maďarskej kultúry. Tvorbu D. Szabóa, K. Mikszátha, E. Adyho a iných priblížila v osobitných štúdiách, kooperovala na Bujnákovom a Hvozdzikovom slovensko-maďarskom slovníku (1937), bola uznávanou prekladateľkou diel novej maďarskej literatúry (D. Szabó, Zs. Móricz, D. Kosztolányi a ďalší).

Záverečná fáza bádateľskej činnosti Göllnerovej-Gwerkovej je spojená s výskumom a prezentáciou domácej poézie a prózy. Napísala erudované medailóny viacerých slovenských básnikov a spisovateľov z rôznych historických období (J. Hollý, S. Hurban Vajanský, H. Gregorová, J. Gregor Tajovský,...), v rukopise zanechala monografiu o Elene Maróthy-Šoltésovej a teoretickú prácu o románe.

ÚLOHA SLOVENSKEJ ŽENY

Európsky rozhladená intelektuálka a vyhranená demokratka Alžbeta Göllnerová-Gwerková bola členkou redakčného kruhu *Prúdy* (1932 – 1938), literárneho časopisu *Služba*, aktivistkou a funkcionárkou spolkov a ženského hnutia na Slovensku, členkou výboru Ženskej národnej rady, Združenia akademiky vzdelaných žien a i. Spoločne s českou gymnaziálnou profesorkou **Jarmilou Zikmundovou** zostavila a zredigovala rozsiahly zborník *Žena novej doby* (s podtitulom *Knihá pre výchovu demokratickej ženy*), ktorý vyšiel v ťaživých dňoch jesene 1938. Fragment

z textu Göllnerovej-Gwerkovej *Úloha slovenskej ženy pri obrode spoločenskej*, ktorý uverejňujeme, má bezpochyby nadčasový charakter.

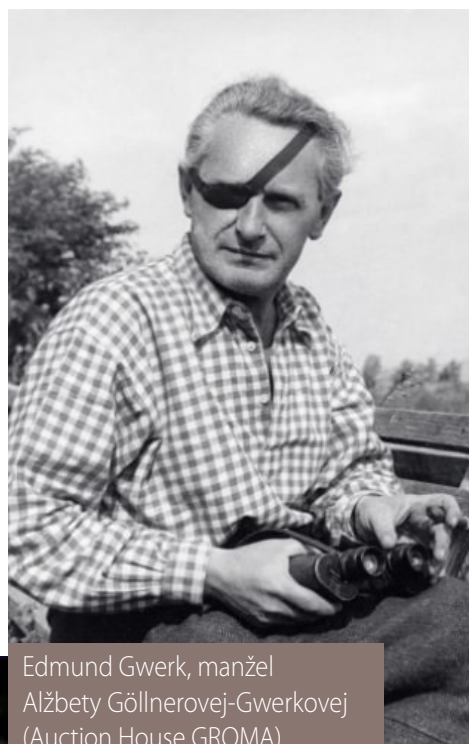
„...Je veľkým omylom si myslieť, že kultúre sa môže naučiť každý človek, keď chce. Naučiť sa možno veľkému počtu vecí, ktorých kvantita závisí od prijímacej schopnosti mozgu a intenzity vynaloženej práce. Kultúre sa však nie je možno mechanicky naučiť, kultúra sa musí zažiť. Kultúrneho človeka poznáme na prvý pohľad a pri prvom rozhovore, a to podľa toho, či vyspelosť mozgová je u neho v súlade s vyspelosťou citovou, či jeho ľudské kvality sú harmonicky vyvážené. U takého človeka možno potom hovoriť nielen o kultúre rozumu, ale i o kultúre srdca, ktorého zložky sa uplatňujú pri jeho myslení i konaní. Často však sa stretáme s ľuďmi, ktorí majú mnoho vedomostí, videli cudzie zeme a poznali mnoho nových zariadení, stále čítajú a žijú, ako sa povie, kultúrne, ale predsa sa nemôže o nich vraviť, že sú vzdelaní. Všetky tieto poznatky akoby sa prepadávali do studne bez dna, všetky vedomosti a dojmy, ktoré prijali, sú v nich akoby oddelené, pretože nesplynuli s ich bytosťou, neprešli do ich vedomia, nestali sa ich samozrejmosťou, nespojili sa s ich duchovným životom ako organická súčasť, ale zostali v nich vedľa seba poskladané ako cudzie, nestrávené zložky. Jestvujú však i ľudia, ktorí nemajú náležitých vedomostí a chcú vzbudzovať dojem ľudí neobyčajne kultúrnych, preto opakujú poznatky, ktoré počuli náhodne od druhých, napodobňujú určité maniere, ktoré však na prvý pohľad prezradia svoj falošný náter, chcenosť a vynútenosť. Tento typ ľudí sa vynára vo veľkom počte tam, kde prebieha prerod ľudskej spoločnosti, či už po zmene sociálnej alebo politickej, alebo sociál-

no-politickej, ako u nás po prevrate. V takýchto dobách sa javí potreba väčšieho počtu školovaných a študovaných ľudí. Dostaví sa veľký nával žiakov do škôl a začína sa príliš urýchlene zväčšovať počet tzv. inteligencie. Škola poskytuje prevažne vecné vzdelanie, ale o kultúrnu výchovu sa stará len vo vzácných prípadoch. A dnes sa stáva tento nedostatok naliehavým problémom nášho kultúrneho života, lebo dnes nie je meradlom pre kultúrnu úroveň národa percento analfabetov, dnes nám záleží na najväčšom počte ľudí vzdelaných v najužšom slova zmysle. Skutočnosť, že všetci občania nášho štátu – až na nepatrné percento – vedia písať a čítať, neznamená ešte, že sme na tom kultúrnom stupni, ktorý nám určuje naša tisícročná kultúrna tradícia, naše politické postavenie a naše poslanie.“ (Fragment z textu *Úloha slovenskej ženy pri obrode spoločenskej*, s. 431 – 432)

FAŠISTICKÁ BEŠTIALITA

Za Slovenského štátu bola známa intelektuálka pre svoj židovský pôvod rasovo prenasledovaná. Aktívne a nebojácne sa zapojila do ilegálnej rezistencie. Otvorené a nekompromisné protifašistické vystu-

povanie Alžbety Göllnerovej-Gwerkovej po likvidácii Slovenského národného povstania spôsobilo, že na ňu prišlo na gestapo 700 (!) udaní. Nakoniec bola zatknutá 10. novembra 1944 v Banskej Bystrici, ale vôbec k tomu nemuselo prísť. Vedno s manželom, chýrnym výtvarným umelcom Edmundom Gwerkom, utiekli po vojenskej porážke SNP do hôr na Počúvadlo. Indisponovaný Gwerk sa však v dôsledku veľkých zdravotných komplikácií rozhodol vrátiť domov. Manželke radil, aby zostala v horách. Empatická Alžbeta radu kategoricky odmietla a prišla za ním do už okupovanej Banskej Bystrice, aby milovaného partnera ošetrovala. Žiaľbohu, doplatila na to vlastným životom.

Edmund Gwerk, manžel
Alžbety Göllnerovej-Gwerkovej
(Auction House GROMA)

Alžbeta Göllnerová-Gwerková s manželom Edmundom Gwerkom (Literárna bašta)

Nešťastných zaistencov po uväznení a bezohľadnom mučení privádzali v skorých ranných hodinách na popravisko. Odviezli ich k agátovému lesíku k protitankovej priekope. Suroví fašistickí hrdlorezi nútili obeť klaknúť si, brutálne ich vraždili strelami do tyla a mŕtve telá skončili hromadne v jame (masaker v Kremničke pri Banskej Bystrici).

Pri povojnovej exhumácii a obhliadke 747 zohavených polonahých tiel z masového hrobu Edmund Gwerk identifikoval svoju manželku. Hrôzostrašný pohľad na znetvorenú Alžbetu umelcom hlboko

otriasol a z toho, čo videl, sa už nikdy nespamätal: ruky mala zviazané za chrbtom, rozstrapatené a vytrhané vlasy, prsia odrezané bodákmi, ústa, z ktorých vytrhli jazyk, boli zversky upchaté natlačenou hlinou...

Takýmto beštiálnym spôsobom, prejdúc nekonečným fyzickým trýznením, bola krátko pred Vianocami 18. decembra 1944 ukončená životná púť múdrej, odvážnej a statočnej ženy PhDr. Alžbety Göllnerovej-Gwerkovej. Zomrela vo veku 39 rokov – aj pre lásku k manželovi...

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

CABADAJ, Peter. 2023. Aj pre lásku k manželovi... In: *Národný kalendár 2024*. Martin: Matica slovenská, s. 298 – 300.

GÖLLNEROVÁ-GWERKOVÁ, Alžbeta a Jarmila ZIKMUNDOVÁ. 1938. *Žena novej doby: kniha pre výchovu demokratickej ženy*. Bratislava: Tatra.

GRUSKOVÁ, Anna. 2023. *Tichý pobyt na ulici Gwerkovej-Göllnerovej*. Banská Bystrica: Literárna bašta.

„Matka nesmie zabúdať ani na národnú výchovu detí. To, pravda, neznamená, že by v nich pestovala falošné národné cítenie, plné prázdnych fráz o láske k vlasti a jazyku a nenávisti k druhým národom, ale naučí ich čínorodej láske k národnej minulosti, pochopeniu pre prítomnosť, dôvere v budúcnosť a v láske k národnej kultúre.“

(Göllnerová-Gwerková a Zikmundová 1938, s. 256)